

פרשת וילך

מצוות הכתיבה

השירה או התורה

בפרשת וילך מצווה הקב"ה את משה ויהושע "עֲתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (לא, יט). לפי פשוטו מדובר במצווה שמורה על כתיבת שירת האזינו, שמובאת מייד לאחר מכן.¹ אולם הרלב"ג סבור שמדובר על ציווי לכתוב את כל התורה כולה ובכללה גם השירה. הוא מוכיח זאת מהפסוקים הבאים:

וְעַתָּה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל.. וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיְהִי כְּכֹלֹת מֹשֶׁה לְכַתֹּב אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תָּמֹס. וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נְשָׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר. לְקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשִׁמְתֶם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶ-לֵהִיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד" (לא, יט-כו).

לדעת הרלב"ג הביטויים: השירה הזאת, השירה, התורה הזאת, ספר התורה הזה, משמעותם זהה, ולכן השירה היא כל ספר התורה. כמוהו סבר גם בעל ספר החינוך שפירש את הפסוק כך: "כתבו לכם תורה שיש בה שירה זאת". דהיינו יש מצווה לכל אחד ואחד מישראל, לכתוב את התורה.

מצוות המלך

דברים אלו אמורים באשר לכל אחד ואחד מעם ישראל. אבל על מלך ישראל יש חובה כפולה, הוא צריך לכתוב לעצמו שני ספרי תורה:

וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כִּסֵּא מְמֹלְכָתוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מְלִפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֶ-לֵהִיו לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם. לְבִלְתִּי רוּם לָבְבוּ מֵאַחֲיוֹ וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל מְמֹלְכָתוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל (יו, יח-כ). מפסוקים אלה למדו חכמינו כי המלך מחויב בכתיבת ספר תורה בנוסף למצוות כתיבת הספר שיש לכל יהודי. מבאר בעל ספר החינוך:

שיכתוב המלך ספר תורה שני לעצמו – שמצווה על המלך שיהיה על ישראל, לכתב ספר תורה מיוחד לו מצד המלוכה, שתהיה עמו תמיד ויקרא בו, מלבד ספר תורה אחר שמצווה עליו לכתב ככל אחד מישראל.²

¹ כך פירשו רש"י, רשב"ם, ראב"ע, רמב"ן ועוד.

² ספר החינוך מצווה תק"ג.

כך פסק גם הרמב"ם:

בעת שישב המלך על כסא מלכותו כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו, ומגיהו מספר העזרה על פי בית דין של שבעים ואחד. אם לא הניחו לו אבותיו או שנאבד כותב שני ספרי תורה אחד מניחו בבית גנזיו שהוא מצווה בו ככל אחד מישראל, והשני לא יזוז מלפניו אלא בעת שיכנס לבית הכיסא או לבית המרחץ או למקום שאין ראוי לקריאה. יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא לעומתו.³

ריסון הכוח

מדוע המלך צריך שני ספרי תורה? נראה שהסיבה לכך היא הצורך לרסן את כוחו הגדול של מלך ישראל. ישנם מקרים שבהם מלך ישראל רשאי לדון שלא לפי הכללים בהם מחויבת הסנהדרין, מקור הסמכות במקרה זה הוא המלך עצמו והתהליך נקרא דין מלך. נמצא שלמלך יש סמכות גדולה מזו של הסנהדרין, סמכות זו הוענקה לו לצורך תיקון ולטובת הציבור, כדי שניתן יהיה להוציא משפט כשהסנהדרין מנועה לעשות זאת לפי כללי הפסיקה. למשל, במקרה של רוצח שידוע שרצח, בלי שהתרו בו ממש סמוך לרציחה, הסנהדרין אינם יכולים לדון אותו למוות אבל המלך יכול. מכאן קצרה וקלה הדרך לשימוש לא נכון בסמכות זו של המלך. כדי לרסן את כוחו הוא צריך שיהיו לו שני ספרי תורה, שני ספרים אלה, שאחד צמוד אליו כל הזמן, ישמשו עבורו כמדריך ומצפן, ויגרמו לו שלא להפעיל כוח מופרז שלא לצורך.

ברוח זו כתב הר"ן:

לפי שכוח המלך גדול איננו משועבד למשפטי התורה כמו השופט, ואם לא יהיה שלם ביראת א-להיו יבוא להפריז על המידות יותר במה שיתחייב לתקון הכלל, ציווהו שיהיה ספר תורה עמו תמיד... רצה בזה על מצות התורה בכלל, אם יבטל שום מצוה לצורך תיקון זמנו, לא תהיה כוונתו לעבור על דברי תורה כלל ולא לפרוק מעליו עול יראת שמים בשום צד, אבל תהיה כוונתו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם, שבכל מה שיוסיף או יגרע יכווין כדי שחוקי התורה יהיו יותר נשמרים.⁴

דברים דומים כתב גם בעל ספר החינוך:

לפי שהמלך ברשות עצמו לא יעציבהו אדם על מעשיו ולא יגער בו, ובשבט פיו יכה ארצו וברוח שפתיו ימית מי שירצה בכל עמו, על כן באמת צריך שמירה גדולה, וזיכרון טוב יעמד נגדו, יביט אליו תמיד למען יכבוש את יצרו ויטה ליבו אל יצרו.⁵

כהמשך לכך יש להביא את דברי מדרש לקח טוב:

למען ילמד ליראה. מלמד שתלמוד מביא לידי יראה. את ה' א-להיו. מלמד שאין על גבו אלא ה' א-להיו. לשמור את כל דברי התורה הזאת. שבתורה שווה מלך להדיוט.⁶

³ משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, פרק ג הלכה א.

⁴ דרשות הר"ן, יא.

⁵ מצווה תקג.

⁶ מדרש לקח טוב, דברים יז, יט, א.

דהיינו, למלך יש זכויות מיוחדות הנובעות ממעמדו. אולם זכויות אלו מוגדרות בהלכה⁷, ובכל יתר הדברים המלך כפוף לכל חוקי התורה, כמו כל אזרח בישראל.

ואכן, התורה מנמקת את הצורך בספר תורה מיוחד למלך ואומרת כי ספר זה יביא "לְבַלְתִּי רוּם לְכָבוֹ מֵאַחֵי וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמְצָוָה יְמִין וּשְׂמֹאל". הרמב"ן רואה בזה רמז לאיסור מיוחד המוטל על המלך להיות בעל גאוה. ואם למלך אסור להתגאות כל שכן לכל אדם: "נרמז בכאן בתורה איסור הגאות, כי הכתוב ימנע את המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראויים לכך".

הגמרא נותנת לנו גם תיאור איך היו נראים שני ספרי התורה:

כותב לשמו שתי תורות אחת שהיא יוצאה ונכנסת עמו, ואחת שמונחת לו בבית גנזיו. אותה שיוצאה ונכנסת עמו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר "שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימוני בל אמוט", אינו נכנס בה לא לבית המרחץ ולא לבית הכיסא.⁸

כאשר ספר אחד מלווה את המלך לכל אשר הוא הולך, אזי המלך לא ישכח את התורה ואשר כתוב בה.

משנה תורה

מה היה כתוב בספר התורה של המלך? יתכנו מספר אפשרויות: פירוש אחד הוא ש**משנה התורה** הוא עותק נוסף, ויתכנו היה זהה לחלוטין לספר שמונח בבית הגנזים. אפשרות שניה היא שספר התורה, הצמוד למלך כעניין קמיע, הכיל רק את ספר דברים הקרוי גם משנה תורה. גם פירוש זה מתקבל על הדעת, כי במעמד הקהל שנערך פעם בשבע שנים בחג הסוכות, המלך היה קורא את התורה באזני העם הנאסף, וקריאה זו הייתה רק מתוך ספר דברים.⁹ שתי האפשרויות מובאות במדרש לקח טוב: "וכתב לו לשמו. את משנה התורה הזאת. רבותינו אמרו שני ספרין היה כתוב. אחרים אומרים משנה התורה כתוב. שכן אין קורין ביום הקהל אלא משנה התורה".¹⁰ לבעל דעת זקנים פירוש מצמצם יותר: "ושמעתי כי אותו ספר תורה התלוי בזרועו לא היה כתוב בו כי אם עשרת הדברים, ולפי שיש מן אנכי עד לרעך תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות, קרוי ספר תורה".

זהות והזדהות

התורה שומרת מאד על הגבלת כוחו של מלך ישראל, אבל שאיפת התורה והאידיאל שלה, הוא לא לעשות זאת על ידי מנגנוני בקרה חיצוניים, שישמרו עליו לבל יפריז בניצול כוחו. התורה שואפת לכך שהמלך בעצמו ירסן את

⁷ למשל משנה סנהדרין, ב, ד: "ופורץ לעשות לו דרך, ואין ממחין בידו... ופורץ לעשות לו דרך, ואין ממחין בידו. דרך המלך אין לו שיעור, וכל העם בזזין ונותנין לפניו, והוא נוטל חלק בראש".

⁸ סנהדרין כא ע"ב.

⁹ המלבי"ם מתנגד לסברה שבספר זה נכתב רק חומש דברים כיון שכתוב "לשמור את כל דברי התורה הזאת, ועל כן פירש שיכתוב כל התורה".

¹⁰ מדרש לקח טוב, דברים יז, יז, א.

עוצמתו בהיותו מחויב לשאת עימו ועליו את ספר התורה. כך בכל מקום שהוא נמצא, וממילא בכל החלטה שהוא מקבל, הוא ישאל את עצמו: "האם אני נוהג כפי שהתורה מצפה ממני?".¹¹

להבנתי, ספר התורה השני של המלך, יותר משהוא בא לאפשר למלך ללמוד תורה ממש, הרי שהוא סמל. כמו ציצית ותפילין. ספר התורה הוא הדגל של מלך ישראל. הוא מצביע על הזהות האמונית שלו. הוא אומר למלך למי הוא מחויב ואילו ערכים צריכים להנחות אותו. למלכי אומות העולם יש נתינים, בעוד מלך ישראל, שגם לו יש נתינים, הוא עצמו נתין של ריבון כל העולמים וכפוף למרותו ולחוקיו בכל עת.

אידיאל ומעשה

שמעתי מפרופ' יוסף ישורון¹² הסבר מאד אקטואלי ורלוונטי לנו ולכל דור. אני מביא את הדברים כפי שאני זוכרם. ישורון ראה את שני הספרים, זה שבבית הגנזים וזה שתלוי על הזרוע, כקוד מוסרי שמכוון את המלך. הספר שבבית הגנזים מסמל מקום יציב קבוע ואפילו נסתר, ולמעשה זה מה שמכוון את המצפון של המלך ומנחה אותו איך באמת צריך להתנהג, כלומר האידיאל. לעומתו הספר שתלוי על הזרוע מייצג את עולם המעשה, עולם שאינו אידיאל ויש בו אילוצים שונים; יש לחצים פוליטיים, אינטרסים, אילוצים, ועוד כהנה וכהנה. על המלך לשאוף שתהיה זהות בין הספר החיצוני לפנימי, זאת כמובן במובן של ההתנהגות של המלך.

הספר החיצוני מזכיר למלך את הערכים הטהורים והנקיים בתקווה ושאיפה שגם בהתנהגותו בחוץ הוא ישמור על ערכים אלה. המלך יכול בכל עת לבדוק אם התנהגותו בחוץ תואמת לערכיו, אמונתו וכפיפותו לבוראו, על ידי ספר התורה החיצוני התלוי לו בזרועו מזכיר לו את ספר התורה הפנימי שבבית גנזיו.

דומה שהסבר זה נכון לא רק למלך אלא לכל אדם, וביחוד לכל מי שנמצא בעמדה של הנהגה, ניהול, חינוך וכדומה. אנשים כאלה יודעים בדרך כלל מה נכון וראוי לעשות. כלומר הם מודעים לספר התורה שבבית הגנזים. אך עליהם לבחון את התנהגותם בכל עת באיזו מידה היא תואמת את הערכים המנחים אותם.

¹¹ זוהי כאמור שאיפת התורה והאידיאל שלה, במציאות כשזה לא התממש נשלחו למלכים נביאים שהוכיחו אותם על התנהגותם.

¹² פרופסור ישורון היה דיקן הסטודנטים ואחר כך רקטור באוניברסיטת בר אילן. עבדתי במחיצתו ועימו שנים רבות ולמדתי ממנו הרבה מאוד. את הדברים האלה הוא אמר לפני שנים רבות בטקס כניסתו לתפקיד הרקטור.